

PREMIERE PARTIE

Le bon sens est la chose du monde la mieux partagée ; car chacun pense en être si bien pourvu que ceux même qui sont les plus difficiles à Contenter en toute autre chose n'ont point coutume d'en désirer plus qu'ils en ont. En quoi il n'est pas vraisemblable que tous se trompent : mais plutôt cela témoigne que la puissance de bien juger et distinguer le vrai d'avec le faux, qui est proprement ce qu'on nomme le bon sens ou la raison, est naturellement égale en tous les hommes ; et ainsi que la diversité de nos opinions ne vient pas de ce que les uns sont plus raisonnables que les autres, mais seulement de ce que nous conduisons nos pensées par diverses voies, et ne considérons pas les mêmes choses. Car ce n'est pas assez d'avoir l'esprit bon, mais le principal est de l'appliquer bien. Les plus grandes âmes sont capables des plus grands vices aussi bien que des plus grandes vertus ; et ceux qui ne marchent que fort lentement peuvent avancer beaucoup davantage, s'ils suivent toujours le droit chemin, que ne font ceux qui courent et qui s'en éloignent.

EERSTE DEEL

Gezond verstand is iets dat het best verdeeld is op de wereld, want iedereen denkt dat hij er zo ruim van is voorzien dat zelfs degenen die het moeilijkst tevreden te stellen zijn in alle andere zaken, er nooit een punt van maken en méér van te willen hebben dan wat ze al bezitten. En daarin is het niet waarschijnlijk dat ze zich allen vergissen: maar veeleer getuigt dat ervan dat het vermogen om goed te kunnen oordelen en het ware van het onechte te kunnen onderscheiden –wat het eigenlijk is wat we het gezond verstand of de rede noemen– op een natuurlijke wijze bij alle mensen gelijk is, en dat derhalve de verscheidenheid van onze meningen niet komt omdat de één redelijker is dan de ander, maar alleen omdat onze gedachten langs verschillende paden lopen en niet dezelfde zaken beschouwen. Want het is niet genoeg een gezond verstand te hebben, maar het is het belangrijkste het goed te gebruiken. De grootste geesten zijn in staat tot het grootste kwaad evenzogoed als tot de grootste deugd; en zij die alleen maar langzaam lopen kunnen veel verder komen, wanneer ze altijd het goede pad volgen, dan degenen die rennen en die ervan afwijken.

Pour moi, je n'ai jamais présumé que mon esprit fût en rien plus parfait que ceux du commun; même j'ai souvent souhaité d'avoir la pensée aussi prompte, ou l'imagination aussi nette et distincte ou la mémoire aussi ample ou aussi présente, que quelques autres. Et je ne sache point de qualités que celles-ci qui servent à la perfection de l'esprit; car pour la raison, ou le sens, d'autant qu'elle est la seule chose qui nous rend hommes et nous distingue des bêtes, je veux croire qu'elle est tout entière en un chacun; et suivre en ceci l'opinion commune des philosophes, qui disent qu'il n'y a du plus et du moins qu'entre les accidents, et non point entre les formes ou natures des individus d'une même espèce.

Ik voor mij heb nooit aangenomen dat mijn geest in enig opzicht beter was dan die van een ander; Zelfs heb ik dikwijls graag een even goede gedachte willen hebben, of een even heldere en duidelijke verbeelding, of een even goed of even snel geheugen als sommige anderen. En behalve deze eigenschappen zou ik geen andere weten die de geest zo volmaakt maken; want voor de rede of het verstand –daar ze immers het enige is dat ons mens maakt en ons onderscheidt van de dieren– wil ik geloven dat ze geheel en al in een ieder aanwezig is; en hierin wil ik ook de algemene mening van de filosofen volgen die zeggen het meer of minder alleen betrekking heeft op toevalligheden en helemaal niet op de vorm of de natuur van de individuen van eenzelfde soort.

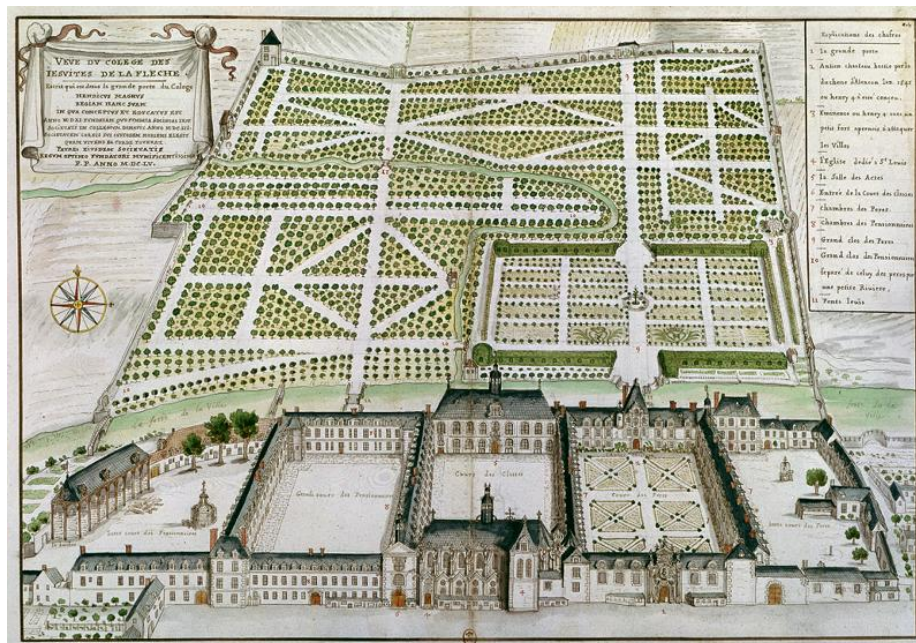
Figuur 1: Descartes (1596-1650)

Mais je ne craindrai pas de dire que je pense avoir eu beaucoup d'heur de m'être rencontré dès ma jeunesse en certains chemins qui m'ont conduit à des considérations et des maximes dont j'ai formé une méthode, par laquelle il me semble que j'ai moyen d'augmenter par degrés ma connoissance, et de l'élever peu à peu au plus haut point auquel la médiocrité de mon esprit et la courte durée de ma vie lui pourront permettre d'atteindre. Car j'en ai déjà recueilli de tels fruits, qu'encore qu'au jugement que je fais de moi-même je tâche toujours de pencher vers le côté de la défiance plutôt que vers celui de la présomption, et que, regardant d'un oeil de philosophe les diverses actions et entreprises de tous les hommes, il n'y en ait quasi aucune qui ne me semble vaine et inutile, je ne laisse pas de recevoir une extrême satisfaction du progrès que je pense avoir déjà fait en la recherche de la vérité, et de concevoir de telles espérances pour l'avenir, que si, entre les occupations des hommes, purement hommes, il y en a quelqu'une qui soit solidement bonne et importante, j'ose croire que c'est celle que j'ai choisie.

Maar ik durf best te zeggen dat ik denk veel geluk gehad te hebben dat ik vanaf mijn jeugd bepaalde wegen ben tegengekomen die me hebben geleid tot overwegingen en stelregels waarvan ik een methode heb samengesteld, waardoor het me schijnt dat ik een middel heb mijn kennis stap voor stap te vermeerderen en hem beetje bij beetje tot het hoogste punt op te tillen waar de middelmatigheid van mijn geest en de korte duur van mijn leven hem zullen kunnen laten te bereiken. Want ik heb er al zulke vruchten van geplukt dat, –hoewel ik in het oordeel dat ik van mezelf heb ik nog altijd eerder naar de kant van het wantrouwen dan naar die van de aanmatiging probeer te neigen, en hoewel, wanneer ik met het oog van een filosoof de diverse daden en ondernemingen van alle mensen zie, er bijna niet één is die me niet ijdel en nutteloos voorkomt– ik niet kan nalaten een geweldige voldoening te krijgen van de vooruitgang die ik al denk te hebben geboekt bij het zoeken naar de waarheid, en een zodanige hoop te vatten voor de toekomst dat, als er onder de menselijke bezigheden ééntje is die solide goed en belangrijk is, ik het waag te geloven dat het die is welke ik gekozen heb.

Toutefois il se peut faire que je me trompe, et ce n'est peut-être qu'un peu de cuivre et de verre que je prends pour de l'or et des diamants. Je sais combien nous sommes sujets à nous méprendre en ce qui nous touche, et combien aussi les jugements de nos amis nous doivent être suspects, lorsqu'ils sont en notre faveur. Mais je serai bien aise de faire voir en ce discours quels sont les chemins que j'ai suivis, et d'y représenter ma vie comme en un tableau, afin que chacun en puisse juger, et qu'apprenant du bruit commun les opinions qu'on en aura, ce soit un nouveau moyen de m'instruire, que j'ajouterai à ceux dont j'ai coutume de me servir.

Toch kan het zijn dat ik me vergis en dat het misschien niet meer dan wat koper en glas is dat ik voor goud en diamanten houd. Ik weet hoezeer we ons kunnen vergissen bij wat ons echt aangaat, en hoezeer ook de oordelen van onze vrienden ons verdacht zouden moeten zijn, wanneer ze te onzen gunste uitvallen. Maar het zal me een genoeg zijn in deze verhandeling te laten zien welke paden ik gevolgd heb en erin ook mijn leven te tekenen als in een schilderij, zodat ieder zich er een oordeel over kan vormen en ik, wanneer ik het gerucht hoor van de meningen die men erover zal hebben, ik dat zal toevoegen aan de dingen waarvan me gewoonlijk bedien als iets nieuws om van te leren.

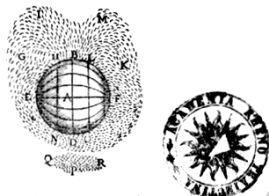

Figuur 2: La Flèche, het Jezuïtencollege waar Descartes 1607–1615 school ging.

Ainsi mon dessein n'est pas d'enseigner ici la méthode que chacun doit suivre pour bien conduire sa raison, mais seulement de faire voir en quelle sorte j'ai taché de conduire la mienne. Ceux qui se mêlent de donner des préceptes se doivent estimer plus habiles que ceux auxquels ils les donnent; et s'ils manquent en la moindre chose, ils en sont blâmables. Mais, ne proposant cet écrit que comme une histoire, ou, si vous l'aimez mieux, que comme une fable, en laquelle, parmi quelques exemples qu'on peut imiter, on en trouvera peut-être aussi plusieurs autres qu'on aura raison de ne pas suivre, j'espère qu'il sera utile à quelques uns sans être nuisible à personne, et que tous me sauront gré de ma franchise.

Ook is het niet mijn plan om hier een methode te onderwijzen die iedereen moet volgen om zijn verstand te gebruiken, maar ik wil alleen laten zien op welke manier ik heb geprobeerd het mijne te sturen. Zij die het wagen voorschriften te geven moeten zichzelf bekwamer achten dan degeen aan wie ze ze geven; en als ze in het geringste tekort schieten zijn ze daarvoor laakbaar. Maar door dit geschrift te brengen als slechts een verhaal, of, als U dat liever heeft, een fabel waarin, naast een paar voorbeelden die men kan nadoen, men er misschien ook enkele andere zal vinden die men terecht niet zou navolgen, hoop ik dat het voor sommigen nuttig zal zijn zonder dat het voor iemand schadelijk is, en dat door mijn openhartigheid iedereen me zal hebben leren kennen.

RENATUS DES CARTES
P R O E V E N
 DER
W Y S B E G E E R T E:
of
R E D E N E R I N G
 Van de Middel om de Reden wel te beleiden, en de Waar-
 heit in de Wetenschappen te zoeken;
 DE
V E R R E G E Z I C H T K U N D E,
V E R H E V E L I N G E N,
 EN
M E E T K U N S T.
 Door J. H. GLAZEMAKER vertaalt.

Amsterdam, Gedrukt by Dymon Houbaek,

R E D E N E R I N G

Van 't
B E L E E D,
 Om de Reden wel te beleiden, en de Waarheit
 in de Wetenschappen te zoeken.

EERSTE HOOFDDEEL.

*Verscheide Aanmerkingen, die de Wetenschappen
 betreffen.*

Er ^a goed verstant is beft onder de ^a *Tota mens.* menschen verdeelt: want yder meent daar af zo wel verzien te wezen, dat de genen zelve, die zwarelijkt in alle andere dingen te vernoegeen zijn, zelden meer daar af begeren, dan zy hebben. 't Is niet waarfchijnlijk dat zy alle hier in bedrogen zijn: maar dit getuigt eer dat de macht van wel t'oordelen, en 't ware van 't valfche t'onderscheiden ('t welk eigentlijk het geen is, dat men ^b 't goed ^b *Tota mens.* verstant, of de 't reden noemt) natuurlijk in alle menschen gelijk is; ^c *Relin.* en dat dieshalven de verscheidenheit onzer ^d *Opiniones.* meningen niet koomt van dat sommigen redelijker zijn dan d'anderen, maar alleenlijk van dat wy onze gedachten deur verscheide wegen leiden, en niet de zelfde dingen aanmerken. Want het is niet genoeg dat men goed van ^e vernuft is; maar het voornamste is dat wel aan te leg- ^e *Ingenium.* gen. De grootfte geesten zijn zo wel bequaam tot de grootfte zonden, als tot de grootfte deuchden; en de genen, die maar langfamelijk gaan, können, zo zy altijd de rechte weg volgen, veel meer vorderen dan de genen, die lopen, en daar af verwyderen.

Wat my aangaat, ik heb my nimmer ingebeelt dat mijn vernuft

A in

Figuur 3: Glazemaker's vertaling anno 1659.

J'ai été nourri aux lettres dès mon enfance ; et, pourcequ'on me persuadoit que par leur moyen on pouvoit acquérir une connoissance claire et assurée de tout ce qui est utile à la vie, j'avois un extrême désir de les apprendre. Mais sitôt que j'eus achevé tout ce cours d'études, au bout duquel on a coutume d'être reçu au rang des doctes, je changeai entièrement d'opinion. Car je me trouvois embarrassé de tant de doutes et d'erreurs, qu'il me sembloit n'avoir fait autre profit, en tâchant de m'instruire, sinon que j'avois découvert de plus en plus mon ignorance. Et néanmoins j'étois en l'une des plus célèbres écoles de l'Europe, où je pensois qu'il devoit y avoir de savants hommes, s'il y en avoit en aucun endroit de la terre. J'y avois appris tout ce que les autres y apprennent ; et même, ne m'étant pas contenté des sciences qu'on nous enseignoit, j'avois parcouru tous les livres traitant de celles qu'on estime les plus curieuses et les plus rares, qui avoient pu tomber entre mes mains. Avec cela je savois les jugements que les autres faisoient de moi ; et je ne voyois point qu'on m'estimât inférieur à mes condisciples, bien qu'il y en eut déjà entre eux quelques-uns qu'on destinoit à remplir les places de nos maîtres. Et enfin notre siècle me sembloit aussi fleurissant et aussi fertile en bons esprits qu'ait été aucun des précédents. Ce qui me faisoit prendre la liberté de juger par moi de tous les autres, et de penser qu'il n'y avoit aucune doctrine dans le monde qui fût telle qu'on m'avoit auparavant fait espérer.

Vanaf mijn kindertijd ben ik gevoed met de letteren; en omdat ze me overtuigd hadden dat we daardoor een heldere en zekere kennis kunnen vergaren over alles wat nuttig is in het leven, hunkerde ik ernaar die kennis tot mij te nemen. Maar zo gauw als ik die hele studie had voltooid, op het eind waarvan men gewoonlijk tot de rangen der geleerden wordt toegelaten, veranderde ik helemaal van mening. Want ik vond me in de war gebracht door zoveel twijfel en dwalingen, dat het me scheen dat ik er geen enkel profijt van getrokken had en dat, terwijl ik probeerde zoveel mogelijk te leren, ik slechts meer en meer mijn onwetendheid had ontdekt. En niettemin was ik op een van de meest vermaarde scholen van Europa geweest, waar ik dacht dat er wijze mensen zouden moeten rondlopen, zo die er al op de wereld waren. Ik had er alles geleerd wat de anderen leerden; en zelfs, niet tevreden met de wetenschap die men ons bijbracht, had ik alle boeken doorgenomen die ik maar in handen had kunnen krijgen over dingen die men het eigenaardigst en het meest zeldzaam acht. Daarbij zag ik het oordeel dat anderen over mij hadden, en dat men mij helemaal niet de mindere van mijn medeleerlingen vond, hoewel er al enkele tussen zaten die men ertoe bestemde de plaatsen van onze meesters op te vullen. En tenslotte leek me onze eeuw zó florissant en zelfs zó rijk aan heldere koppen dat het geen precedent had. Daardoor nam ik de vrijheid alle anderen te beoordelen naar mijzelf en te denken dat er op de wereld helemaal geen kennis bestond van de soort die men mij tevoren in het vooruitzicht had gesteld.

Je ne laissois pas toutefois d'estimer les exercices auxquels on s'occupe dans les écoles. Je savois que les langues qu'on y apprend sont nécessaires pour l'intelligence des livres anciens ; que la gentillesse des fables réveille l'esprit ; que les actions mémorables des histoires le relèvent, et qu'étant lues avec discrétion elles aident à former le jugement ; que la lecture de tous les bons livres est comme une conversation avec les plus honnêtes gens des siècles passés, qui en ont été les auteurs, et même une conversation étudiée en laquelle ils ne nous découvrent que les meilleures de leurs pensées ; que l'éloquence a des forces et des beautés incomparables ; que la poésie a des délicatesses et des douceurs très ravissantes ; que les mathématiques ont des inventions très subtiles, et qui peuvent beaucoup servir tant à contenter les curieux qu'à faciliter tous les arts et diminuer le travail des hommes ; que les écrits qui traitent des mœurs contiennent plusieurs enseignements et plusieurs exhortations à la vertu qui sont fort utiles ; que la théologie enseigne à gagner le ciel ; que la philosophie donne moyen de parler vraisemblablement de toutes choses, et se faire admirer des moins savants ; que la jurisprudence, la médecine et les autres sciences apportent des honneurs et des richesses à ceux qui les cultivent et enfin qu'il est bon de les avoir toutes examinées, même les plus superstitieuses et les plus fausses, afin de connoître leur juste valeur et se garder d'en être trompé.

Toch vergat ik niet die dingen op waarde te schatten waarmee men zich op de scholen bezighoudt. Ik wist dat de talen die men er leert noodzakelijk zijn om al de oude literatuur te begrijpen; dat de charme van fabels de geest wakker houdt, dat de gedenkwaardige daden uit de geschiedenis haar stimuleren; en dat ze –met onderscheidingsvermogen gelezen– ons helpen ons een oordeel te vormen. Ik zag dat het lezen van al die goede boeken net als een gesprek is met de beschaafde mensen uit oude tijden die die boeken geschreven hebben, en zelfs een geleerd gesprek, waarin ze ons bij uitstek hun beste gedachten blootleggen. Ik zag dat de welsprekendheid kracht heeft en een onvergelykbare schoonheid; dat poëzie een heerlijkheid heeft en een verrukkelijke charme; dat de wiskunde heel subtiële uitvindingen kent die zowel de nieuwsgierigheid tevreden stellen, allerhande kunsten en wetenschappen kunnen helpen en de mensen werk uit handen kunnen nemen. Ik zag dat geschriften over zeden veel lering bevatten en aansporingen tot deugdzaamheid; dat de theologie ons leert de hemel te verwerven; dat de filosofie ons een middel geeft om over zowat alles te spreken, en ook om je door minder geleerde mensen te laten bewonderen. Ik zag dat het recht, de artseneij en de andere wetenschappen bijdragen tot de eer en de rijkdom van hen die ze beoefenen. En tenslotte zag ik dat het goed is al die dingen te hebben onderzocht, zelfs de meest bijgelovige en foute zaken, opdat we ze op juiste waarde kunnen schatten en we er voor kunnen waken erdoor bedrogen te worden.

Mais je croyois avoir déjà donné assez de temps aux langues, et même aussi à la lecture des livres anciens, et à leurs histoires, et à leurs fables. Car c'est quasi le même de converser avec ceux des autres siècles que de voyager. Il est bon de savoir quelque chose des mœurs de divers peuples, afin de juger des nôtres plus sainement, et que nous ne pensions pas que tout ce qui est contre nos modes soit ridicule et contre raison, ainsi qu'ont coutume de faire ceux qui n'ont rien vu. Mais lorsqu'on emploie trop de temps à voyager, on devient enfin étranger en son pays; et lorsqu'on est trop curieux des choses qui se pratiquoient aux siècles passés, on demeure ordinairement fort ignorant de celles qui se pratiquent en celui-ci. Outre que les fables font imaginer plusieurs événements comme possibles qui ne le sont point; et que même les histoires les plus fidèles, si elles ne changent ni n'augmentent la valeur des choses pour les rendre plus dignes d'être lues, au moins en omettent-elles presque toujours les plus basses et moins illustres circonstances, d'où vient que le reste ne paroît pas tel qu'il est, et que ceux qui règlent leurs mœurs par les exemples qu'ils en tirent sont sujets à tomber dans les extravagances des paladins de nos romans, et à concevoir des desseins qui passent leurs forces.

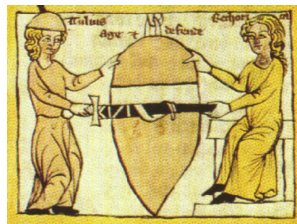
Maar ik dacht dat ik al genoeg tijd aan *talen* besteed had, en ook zelfs aan het lezen van de literatuur der klassieken, hun geschiedenissen en hun verhalen. Want met het omgaan met deze dingen uit andere tijden is het als het ware hetzelfde als met reizen: het is goed een en ander van de gewoonten van de vreemde volken te kennen om de onze beter te kunnen beoordelen en niet te denken dat alles wat tegen onze gebruiken ingaat belachelijk is en zonder rede, zoals de mensen die zulke dingen niet gezien hebben gewoonlijk doen. Maar wanneer men teveel tijd besteed aan reizen wordt men tenslotte vreemdeling in eigen land en wanneer men te nieuwsgierig is naar zaken die zich in en andere tijd afspeelden, blijft men gewoonlijk onkundig van de dingen die nu gebeuren. Niet alleen stellen verhalen verschillende dingen als mogelijk voor die het helemaal niet zijn maar zelfs als de schijver niets verandert of toevoegt om ze lezenswaardiger te maken, laten bijna altijd, zelfs de meest betrouwbare geschiedenissen, op z'n minst de lelijkste en minst illustratieve omstandigheden weg, waardoor dat wat overblijft niet lijkt op wat het is, en dat de lezers die hun gedrag laten sturen door de voorbeelden die ze hieraan ontleenen, gedoemd zijn te vervallen tot de malligheden van onze roman-helden, en plannen maken die hun krachten te boven gaan.

J'estimois fort l'éloquence, et j'étois amoureux de la poésie; mais je pensois que l'une et l'autre étoient des dons de l'esprit plutôt que des fruits de l'étude. Ceux qui ont le raisonnement le plus fort, et qui digèrent le mieux leurs pensées afin de les rendre claires et intelligibles, peuvent toujours le mieux persuader ce qu'ils proposent, encore qu'ils ne parlassent que bas-breton, et qu'ils n'eussent jamais appris de rhétorique; et ceux qui ont les inventions les plus agréables et qui les savent exprimer avec le plus d'ornement et de douceur, ne laisseraient pas d'être les meilleurs potes, encore que l'art poétique leur fût inconnu.

Ik sloeg de welsprekendheid hoog aan en werd verliefd op de poëzie, maar ik dacht dat deze twee eerder (geestes)gaven waren dan vrucht van studie. Zij die beter kunnen redeneren en hun gedachten beter op een rijtje kunnen zetten om ze duidelijker en begrijpelijker te maken, kunnen anderen altijd het best overtuigen van wat ze willen, zelfs als ze Overijsels spreken of als ze nog nooit enige welsprekendheid geleerd hebben. En zij die de mooiste invallen hebben en die het prachtigst en het aardigs onder woorden kunnen brengen zijn toch de beste dichters, zelfs als ze niets van dichtkunst weten.

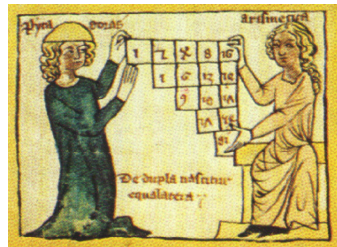
Grammatica

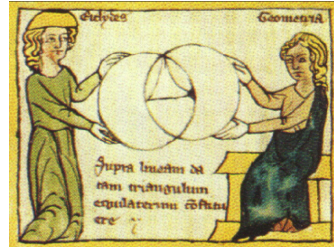
Rhetorica

Dialectica

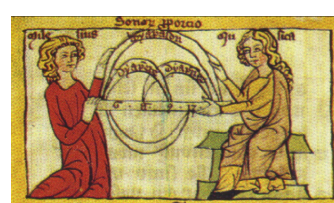
Arithmetica

Geometria

Astronomia

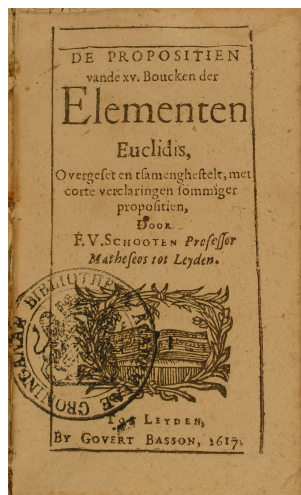
Musica

Figuur 4:

Je me plaisais surtout aux mathématiques, à cause de la certitude et de l'évidence de leurs raisons : mais je ne remarquois point encore leur vrai usage ; et, pensant qu'elles ne servoient qu'aux arts mécaniques, je m'étonnois de ce que leurs fondements étant si fermes et si solides, on n'avoit rien bâti dessus de plus relevé : comme au contraire je comparois les écrits des anciens païens qui traitent des mœurs, à des palais fort superbes et fort magnifiques qui n'étoient bâtis que sur du sable et sur de la boue : ils élèvent fort haut les vertus, et les font paroître estimables par-dessus toutes les choses qui sont au monde ; mais ils n'enseignent pas assez à les connoître, et souvent ce qu'ils apprennent d'un si beau nom n'est qu'une insensibilité, ou un orgueil ou un désespoir, ou un parricide.

*De **wiskunde** beviel me het best vanwege de stelligheid en de duidelijkheid van zijn redeneringen, maar zijn werkelijk nut viel me nog niet op, en, omdat ik dacht dat ze alleen maar goed was voor de mechanische wetenschappen, verbaasde ik me dat zijn grondslagen zo stevig en solide waren en dat men er niet iets verheveners op had gebouwd.*

*Als ik in tegenstelling daarmee de geschriften van de heidense **klassieken** vergeleek, die de ethiek behandelden, leken mij dat uiterst superbe en magnifieke paleizen, enkel op zand en modder gebouwd. Zij prijzen de deugd allerhoogst en doen haar meer waard lijken dan enig ding in de wereld, maar zij onderwijzen ons niet genoeg haar te leren kennen, en dikwijls is dat wat ze die mooie naam deugd geven, niets méér dan ongevoeligheid, hoogmoed, wanhoop of vadermoord.*

Figuur 5: Euclides' elementen, Frans van Schooten, Leiden 1617

Je révérois notre théologie, et prétendois autant qu'aucun autre à gagner le ciel : mais ayant appris, comme chose très assurée, que le chemin n'en est pas moins ouvert aux plus ignorants qu'aux plus doctes, et que les vérités révélées qui y conduisent sont au-dessus de notre intelligence, je n'eusse osé les soumettre à la foiblesse de mes raisonnements; et je pensois que, pour entreprendre de les examiner et y réussir, il étoit besoin d'avoir quelque extraordinaire assistance du ciel, et d'être plus qu'homme.

*Ik keek op tegen onze **theologie** en preten-deerde evenveel als ieder ander de hemel te willen verwerven, maar toen ik als een vaststaande zaak geleerd had dat de weg daarheen niet minder openstaat voor de meest onwetende dan voor de meest geleerde, en dat de waarheid –die ze onthult en waar ze de weg naartoe wijst– boven ons begrip uitgaat, heb ik niet gedurfd haar te onderwerpen aan de zwakheid van mijn redeneringen. En ik dacht dat –om het te wagen haar te onderzoeken en daarin te slagen– het nodig was een buitengewone bijstand van de hemel te hebben en meer dan een gewoon mens te zijn.*

Figuur 6: Preparaat uit het naturalin-kabinet van Frederik Ruysch (1638-1731): een rotspartij van een nier en blaasstenen, en kindergeraamtes etc.

Je ne dirai rien de la philosophie, sinon que, voyant qu'elle a été cultivée par les plus excellents esprits qui aient vécu depuis plusieurs siècles, et que néanmoins il ne s'y trouve encore aucune chose dont on ne dispute, et par conséquent qui ne soit douteuse, je n'avois point assez de présomption pour espérer d'y rencontrer mieux que les autres; et que, considérant combien il peut y avoir de diverses opinions touchant une même matière, qui soient soutenues par des gens doctes, sans qu'il y en puisse avoir jamais plus d'une seule qui soit vraie, je réputois presque pour faux tout ce qui n'étoit que vraisemblable.

Ik zal niets over de filosofie zeggen, behalve dat, terwijl ik toch zag dat ze beoefend werd door de meest excellente geesten die er sinds eeuwen op de wereld geleefd hebben, je er niettemin nog niets in vindt waarover men niet discussiëert en dat derhalve niet aan twijfel ondergevig is. Ik had daarom niet genoeg eigendunk te hopen dat ik er méér de anderen zou tegen komen. En toen ik bedacht hoeveel verschillende meningen men wel niet kan hebben over eenzelfde onderwerp, die bovendien allemaal gekoesterd worden door geleerde mensen, terwijl er toch niet meer dan één waar kan zijn, meende ik dat alles wat uitsluitend op waarschijnlijkheid¹ was, fout was.

Figuur 7: Anicius Manlius Severinus Boetius (480–524)
From: Caussin, Nicholas: *The Holy Court* (1663)

¹De scholastiek kende het zogenaamde waarschijnlijkheids- of gezags- argument, wat hierop neerkwam dat een opvatting die door een autoriteit als bijv. Aristoteles verkondigd was, 'waarschijnlijk' is, d.w.z. dat men extra sterke argumenten nodig zou hebben om ze te weerleggen. D stelt dan ook duidelijk overal 'vraisemblable', dat 'wat waar schijnt' tegenover 'vrai' dat wat 'waar is'. De eerste associeert hij telkens met de Aristotelische wetenschap, de tweede met zijn eigen methode. D maakt duidelijk onderscheid tussen *vraisemblable*, waarschijnlijk, schijnbaar waar, volgens de scholastiek, en *vrai*, waar, echt waar, aantoonbaar waar.

Puis, pour les autres sciences, d'autant qu'elles empruntent leurs principes de la philosophie, je jugeois qu'on ne pouvoit avoir rien bâti qui fût solide sur des fondemens si peu fermes ; et ni l'honneur ni le gain qu'elles promettent n'étoient suffisans pour me convier à les apprendre : car je ne me sentoisp point, grâces à Dieu, de condition qui m'obligeât à faire un métier de la science pour le soulagement de ma fortune ; et, quoique je ne fisse pas profession de mépriser la gloire en cynique, je faisois néanmoins fort peu d'état de celle que je n'espérois point pouvoir acquérir qu'à faux titres. Et enfin, pour les mauvaises doctrines, je pensois déjà connoître assez ce qu'elles valoient pour n'être plus sujet à être trompé ni par les pro messes d'un alchimiste, ni par les prédictions d'un astrologue, ni par les impostures d'un magicien ni par les artifices ou la vanterie d'aucun de ceux qui font profession de savoir plus qu'ils ne savent.

Verder, wat betreft de andere wetenschappen, voor zover zij hun beginselen aan de filosofie ontleenen, oordeelde ik dat niets soliden gebouwd kan zijn op zulke zwakke fundamenteen. En noch de eer noch het gewin dat ze beloven waren voldoende om mij aan te sporen ze te leren, want god zij dank bevond ik me niet in een positie die me verplichtte een vak van de wetenschap te maken om mijn financiële positie ermee te ondersteunen. En hoewel ik er geen beroep van maak cynisch de roem te minachten, had ik er toch weinig achting voor als ik die slechts op valse titel zou kunnen verwerven. En tenslotte, wat betreft de slechte leer (occulte wetenschappen) dacht ik al genoeg te weten wat die waard zijn om niet het slachtoffer te worden van haar bedrog, noch van de beloften van een alchemist, noch van de voorspellingen van een astroloog, noch van het bedrog van een magiër, noch van de kunstgrepen of loze praatjes van wie dan ook die er een beroep van maakt deskundige te zijn terwijl ze van niets weten.

Figuur 8: Mauvaises doctrines

C'est pourquoi, sitôt que l'âge me permit de sortir de la sujétion de mes précepteurs, je quittai entièrement l'étude des lettres; et me résolvant de ne chercher plus d'autre science que celle qui se pourroit trouver en moi-même, ou bien dans le grand livre du monde, j'employai le reste de ma jeunesse à voyager, à voir des cours et des armées, à fréquenter des gens de diverses humeurs et conditions, à recueillir diverses expériences, à m'éprouver moi-même dans les rencontres que la fortune me proposoit, et partout à faire telle réflexion sur les choses qui se présentoient que j'en pusse tirer quelque profit. Car il me sembloit que je pourrais rencontrer beaucoup plus de vérité dans les raisonnements que chacun fait touchant les affaires qui lui importent, et dont l'événement le doit punir bientôt après s'il a mal jugé, que dans ceux que fait un homme de lettres dans son cabinet, touchant des spéculations qui ne produisent aucun effet, et qui ne lui sont d'autre conséquence, sinon que peut-être il en tirera d'autant plus de vanité qu'elles seront plus éloignées du sens commun, à cause qu'il aura dû employer d'autant plus d'esprit et d'artifice à tâcher de les rendre vraisemblables. Et j'avois toujours un extrême désir d'apprendre à distinguer le vrai d'avec le faux, pour voir clair en mes actions, et marcher avec assurance en cette vie.

Dat is waarom ik –zodra mijn leeftijd me toestond de afhankelijkheid van mijn leermeesters achter mij te laten– geheel en al de studie van de letteren vaarwel zei, en ik besloot geen andere wetenschap meer te zoeken dan die ik in mijzelf of in het grote boek van de wereld zou kunnen vinden. En ik gebruikte de rest van mijn jeugd om te reizen, hoven te zien en legers, en om mensen met diverse karakters en omstandigheden op te zoeken, en verschillende ervaringen op te doen, en mijzelf te bewijzen in de ontmoetingen die de fortuin me bood, en vooral zodanig na te denken over de dingen die ik tegenkwam dat ik er enig profijt van kon trekken. Want het scheen me dat ik veel meer waarheid zou kunnen tegenkomen in de redeneringen die iedereen volgt in zaken die belangrijk voor hem zijn, en waarvan het gebeurde hem weldra doet boeten wanneer hij een foute beslissing neemt, dan in de redeneringen van de literaten achter hun schrijftafel, die zich bezighouden met bespiegelingen die geen gevolg hebben, en die voor henzelf geen andere consequentie hebben dan dat ze er misschien nog meer ijdelheid aan ontleenen naarmate ze verder van het gezond verstand af staan, omdat ze daardoor nog meer gekunsteld intellect zullen moeten gebruiken om ze aannemelijk te proberen te maken. En ik had altijd een buitengewoon groot verlangen het echte van het onechte te leren onderscheiden, om een helder inzicht in mijn eigen daden te hebben en zelfverzekerd door het leven te gaan.

Il est vrai que pendant que je ne faisais que considérer les mœurs des autres hommes, je n'y trouvois guère de quoi m'assurer, et que j'y remarquais quasi autant de diversité que j'avois fait auparavant entre les opinions des philosophes. En sorte que le plus grand profit que j'en retirois étoit que, voyant plusieurs choses qui, bien qu'elles nous semblent fort extravagantes et ridicules, ne laissent pas d'être communément reçues et approuvées par d'autres grands peuples, j'apprenois à ne rien croire trop fermement de ce qui ne m'avoit été persuadé que par l'exemple et par la coutume : et ainsi je me délivrois peu à peu de beaucoup d'erreurs qui peuvent offusquer notre lumière naturelle, et nous rendre moins capables d'entendre raison. Mais, après que j'eus employé quelques années à étudier ainsi dans le livre du monde, et à tâcher d'acquérir quelque expérience, je pris un jour résolution d'étudier aussi en moi-même, et d'employer toutes les forces de mon esprit à choisir les chemins que je devois suivre; ce qui me réussit beaucoup mieux, ce me semble, que si je ne me fusse jamais éloigné ni de mon pays ni de mes livres.

Het is waar dat, toen ik alleen het gedrag van andere mensen beschouwde, ik er nauwelijks iets in vond om me zekerder te maken, en ik merkte er bijna evenveel diversiteit in op als ik daarvóór had gezien in de opinies van de filosofen, zodat het grootste profijt dat ik ervan trok was dat –doordat ik verschillende dingen zag die, hoewel ze zwaar extravagant en belachelijk lijken, toch door andere grote volken algemeen aanvaard en goedgekeurd worden– ik leerde niets al te sterk te geloven als het me slechts door voorbeeld of gewoonte had overtuigd. En zo bevrijde ik me beetje bij beetje van veel fouten die ons natuurlijk licht kunnen verduisteren en ons minder geschikt kunnen maken om naar ons verstand te luisteren. Maar, nadat ik zo enige jaren gebruikt had om in het boek van de wereld te studeren, en ik had getracht enige ervaring op te doen, nam ik op een dag het besluit om ook binnen mijzelf te studeren en al mijn geestkracht te gebruiken om het pad te kiezen dat ik moest volgen. En daarin slaagde ik veel beter –lijkt me– dan wanneer ik nooit enige afstand van mijn land of van mijn boeken had genomen.